

H 1893; A.A. Macdonell, *Friedrich Max M.*, Man 1(1901) 18-23; P.Ch. Mozoomdar, *Professor Max M. Relations to India*, East and West 1(1901) z. 1, 91-96; M.J. de Goeje, *Notice sur la vie et les travaux de Max M.*, P 1902; G.A. Müller, *The Life and Letters of the Right Honourable Friedrich Max M. I-II*, Lo 1902; *Thoughts on Life and Religion. An Aftermath From the Writings of the Right Honourable Professor Friedrich Max M.*, Lo 1906; M.D. Menant, *Influence of Max M. Hibbert Lectures in India*, AJT 11(1907) 293-307; P. Berkenkopf, *Die Voraussetzungen der Religionsphilosophie Friedrich Max M.*, Langensalza 1914; E. Lehmann, *Max M. fondateur de l'histoire des religions (Conférence donnée à l'Université de Rome, mai 1928)*, SMSR 4(1928) 298-305; J.H. Voigt, *Max M. The Man and His Ideas*, Ca 1967; G.W. Trompf, *Friedrich Max M. Some Preliminary Chips from his German Workshop*, JRH 5(1968-69) 200-217; N.C. Chaudhuri, *Scholar Extraordinary. The Life of Professor the Right Honourable Friedrich Max M.*, Lo 1974; E.J. Sharpe, *Comparative Religion. A History*, Lo 1975, 35-46; G.W. Trompf, *Friedrich Max M. as a Theorist of Comparative Religion*, Bom 1978; E. Zwolski, *Z historii badań nad religią i mitem. Friedrich Max M., czyli dialektyka religii i mitologii*, Biogram, RH 26(1978) z. 2, 5-33; J.M. Kitagawa, J.S. Strong, *Friedrich Max M. and the Comparative Study of Religion*, w: *Nineteenth Century Religious Thought in the West*, C 1985, III 179-213; H.J. Klimkeit, ERI X 153-154; tenże, *Friedrich Max M. (1823-1900)*, w: *Klassiker der Religionswissenschaft. Von Friedrich Schleiermacher bis Mircea Eliade*, Mn 1997, 29-40, 362-364; N.J. Girardot, RGG V (2002⁷) 1569-1570; *The Essential Max M. On Language, Mythology, and Religion*, NY 2002, 2003; L.P. van den Bosch, *Friedrich Max M. A Life Devoted to the Humanities*, Lei 2002; T. Masuzawa, *Our Master's Voice. F. Max M. After a Hundred Years of Solitude*, Method and Theory in the Study of Religion 15(2003) 305-328; L.P. van den Bosch, *Friedrich Max M. en de studie van natuurlijke religie*, Nederlandsch theologisch tijdschrift 57(2003) 265-279.

Henryk Zimoń

MÜLLER KARL, ur. 3 IX 1852 w Langenburg, zm. 10 II 1940 w Tybindze, teolog i historyk ewangelicki. Po studiach z zakresu teologii (m.in. u A. Ritschla i A. Harnacka) i historii (u J. Weizsäckera) w Tybindze i Getyndze wykładał historię Kościoła w Berlinie (1882), Halle (1884), Giessen (1886), Wrocławiu (1891) i Tybindze (1903); najważniejszą jego pracą, doprowadzoną tylko do czasu oświecenia, jest *Kirchengeschichte* (I-II, Fr 1892-1919); ponadto napisał *Der Kampf Ludwigs des Bayern mit der römischen Kurie* (I-II, T 1879-80), *Die Waldenser und ihre einzelnen Gruppen bis zum Anfang des 14 Jahrhunderts* (Go 1886), *Aus der akademischen Arbeit* (T 1930); historię Kościoła uważał za część powszechnej historii narodu, państwa, gospodarki i prawa; stosownie do tego posługiwał się metodami nauk historycznych.

W. Nigg, *Die Kirchengeschichtsschreibung. Grundzüge ihrer historischen Entwicklung*, Mn 1934; M. Ksoll, BBKL VI 294.

Krzysztof Siniak

MÜLLER KARL SVD, ur. 25 I 1918 w Gologórze na Warmii, zm. 28 II 2001 w Sankt Wendel, niem. misjolog i ekum. działacz.

Do zgromadzenia wstąpił 1937 w Blönried (Wirtembergia) i 1938 rozpoczął studia filoz.-teol. w Sankt Augustin, przerwane 1940-45 służbą wojskową w armii niem.; po wojnie kontynuował studia, a 1948 przyjął święcenia kapł.; od 1949 uczył języka łac. i gr. w niższym seminarium werbistowskim w Geilenkirchen (Nadrenia), a nast. rozpoczął studia misjologiczne na Gregorianum, ukończone 1952 doktoratem (fragment pt. *Das universale Heilsdenken des Völkerapostels nach dem Galater- und Römerbrief*, R 1956); 1952-60 wykładał misjologię i historię Kościoła (do 1956) w seminarium w Sankt Augustin; 1960-62 w Monachium pełnił funkcję rektora kolegium oraz dyr. studium pastoralnego dla nowo wyświęconych werbistów; 1962 uzyskał doktorat z teologii na Westfälische Wilhelms-Universität w Münster (na podstawie książki *Geschichte der katholischen Kirche in Togo*, Kaldenkirchen 1958); 1962-67 był sekretarzem do spraw studiów i formacji w domu gen. w Rzymie, 1967-77 – zastępcą generała zgromadzenia, a 1977-82 – sekretarzem do spraw misji; 1977 rozpoczął działalność ekum. i współpracę z Komisją do spraw → Misji Światowej i Ewangelizacji (m.in. jako obserwator i doradca); 1979 uczestniczył w konsultacji 16 autokefalicznych Kościołów prawosł. w Wadi en-Natrun, 1980 w konferencji Komisji do spraw Misji Świat. i Ewangelizacji w Melbourne, a 1983 w spotkaniu Kościołów prawosł. i anglik. w Durham (Anglia) oraz w International Conference for Itinerant Evangelists w Amsterdamie; 1983-86 wykładał misjologię w Sankt Augustin

oraz pełnił funkcję dyr. Anthropos-Institut i Steyler Missionswissenschaftliches Institut (do 1992); 1984 został mianowany członkiem dwustronnej komisji dialogu między Kościołem kat. i baptystycznym, a od 1990 należał do komisji dialogu między Kościołem kat. i zielonoświątkowcami; M. jako jeden z najważniejszych misjologów i teologów misji 2. poł. XX w. uczestniczył m.in. w pracach przygotowawczych nad Dekretem o działalności mis. Kościoła *Ad gentes divinitus*; pozostawił bogaty dorobek nauk. obejmujący najważniejsze zagadnienia współczesnej misjologii.

Do najważniejszych publikacji M. należą: *Die Weltmission der Kirche* (Asch 1960, 1963²), *Die Kirche und die nichtchristlichen Religionen. Kommentar zur Konzilerklärung über das Verhältnis der Kirche zu den nichtchristlichen Religionen* (Asch 1968), *Friedrich Schwager (1876-1929). Pionier katholischer Missionswissenschaft* (Nettetal 1984), *Missionstheologie. Eine Einführung, mit Beiträgen von Hans-Werner Gensichen und Horst Rzepkowski* (B 1985; *Teologia misji*, Wwa 1989), *Josef Schmidlin (1876-1944). Papsthistoriker und Begründer der katholischen Missionswissenschaft* (Nettetal 1989), *Kontemplation und Mission. Steyler Anbetungsschwester 1896-1996* (Nettetal 1996); był też współwydawcą *Lexikon missions-theologischer Grundbegriffe* (B 1987), *Ist Christus der einzige Weg zum Heil?* (Nettetal 1991) i *Einleitung in die Missionsgeschichte. Tradition, Situation und Dynamik des Christentums* (St 1995); ponadto napisał ok. 130 artykułów, rozpraw nauk. i recenzji, publikowanych m.in. w „Zeitschrift für Missionswissenschaft und Religionswissenschaft”, „Studia missionalia”, „Die katholischen Missionen”, „Nova et vetera”, „Concilium”, „Verbum Societatis Verbi Divini”, „Neue Zeitschrift für Missionswissenschaft”, „The International Review of Missions” i „Anthropos”, a także ponad 60 haseł do encyklopedii i słowników.

K. Piskaty, *Karl M. – Leben und Werk*, w: *Verbi praecones. Festschrift für P. Karl M. SVD zum 75. Geburtstag*, Nettetal 1993, 13-19; S.B. Bevans, BDCM 480-481; H. Bettscheider, *In memoriam P. Prof. Dr. Karl M. SVD*, Verb 42(2001) z. 1, 7-12; A. Labudda, *O. Karol M. (1918-2001)*, Komunikaty SVD 23(2001) z. 3, 6-7; W. Kowalak, *Misjolog prof. dr Karl M. SVD (1918-2001)*, w: *W trosce o głoszenie Ewangelii. Karl M. SVD – warmiński misjolog i ekumenista*, Wwa 2002, 21-26.

Ryszard Dziura

MÜLLER LUDWIG, ur. 23 VI 1883 w Gütersloh, zm. 31 VII 1945 w Berlinie, ewang. bp III Rzeszy.

Po studiach teol. w Halle i Bonn (1902-05), praktykach duszpast. w Gütersloh i Röhlinghausen (1905-08) oraz ordynacji był 1908-14 prob. w Rödinghausen, a nast. duszpaste-rzem marynarki w Wilhelmshaven i 1926-33 okręgowym kapelanem wojskowym w Królewc; w swym oportunistycznie nastawiony do wiedzy, uczestniczył aktywnie w różnych stowarzyszeniach wojskowych oraz organizacjach nacjonalistycznych o charakterze konserwatywnym, rewizjonistycznym, antysemitycznym, a nawet faszystowskim i rewanżystowskim, czego wyrazem były jego kazania, mowy, wykłady i inne publ. wystąpienia (często o charakterze agitacyjnym); 1927 poznał A. Hitlera, który zafascynował go swoją osobowością i kośc.-polit. zaangażowaniem; 1931 wstąpił do NSDAP; w IV 1933 stał się jego mężem zaufania w kwestiach kośc.; 4 VIII 1933 został bpem krajowym Kirche der Alt-preussischen Union.

M. należał do założycieli ruchu → Niemieckich Chrześcijan i stał się jego najbardziej wpływowym reprezentantem; dążył do utworzenia państw. centralistycznego Kościoła niem. (Reichskirche), stanowiącego syntezę chrześcijaństwa i → narodowego socjalizmu; idee te przedstawił w publikacjach: *Deutsche Gottesworte. Aus der Bergpredigt* (Wei 1936), stanowiącym ideologiczną interpretację *Kazania na górze* w duchu narodowego socjalizmu niem., *Für und wider die Deutschen Gottesworte. Dokumente und Tatsachen aus dem Kampf um ein deutsches Christentum* (Wei 1936) oraz *Was ist positives Christentum?* (St 1938, 1939²), zawierającym wykład „wiary

MÜLLER

i moralności” w duchu partyjnego programu NSDAP. Pod jego kierownictwem Niem. Chrześcijanie opanowali stopniowo Deutsche Evangelische Kirche; od 27 IX 1933 M. był pierwszym i jedynym „bpem Rzeszy” (Reichsbischof der Deutschen Evangelischen Kirche), głosząc i propagując ideologię nazistowską z tzw. zasadą wodzostwa (Führerprinzip) oraz antysemityzmem; jego autorytatywny, dyktatorski i konfrontacyjny styl sprawowania urzędu biskupiego wywołał niezadowolone oraz sprzeciw duchownych ewang. i wiernych, doprowadzając do powstania → Bekennende Kirche oraz rozłamu w Kościele państw.; 1935 M. został pozbawiony biskupich uprawnień, zachował jednak tytuł do końca życia.

W. Ulmenried, *Ludwig M.*, B 1933; Th.M. Schneider, BBKL VI 294-299; C. Nicolaisen, RGG V (2002³) 1573; Th.M. Schneider, *Reichsbischof Ludwig M. Eine Untersuchung zu Leben, Werk und Persönlichkeit*, Gö 1993 (bibliogr.); M. Smid, *Zum Verständnis von Persönlichkeit und Aufstieg des Reichsbischofs Ludwig M.*, EvTh 54(1994) 544-550; E. Klee, *Das Personenlexikon zum Dritten Reich*, F 2003, 422.

Stanisław Józef Koza

MÜLLER MAX, ur. 6 IX 1906 w Offenburgu (Badenia), zm. 18 X 1994 we Fryburgu Br., filozof.

Studiował filozofię na uniw. w Berlinie (m.in. u R. Guardiniego) i Paryżu (m.in. u J. Maritaina i E. Gilsona); habilitował się 1937 (jego nominację na docenta uniw. zablokował M. Heidegger); 1937-39 był docentem filozofii w Collegium Borromaeum (Fryburg Br.); 1939 został powołany do wojska; 1945 otrzymał *veniam legendi* w Katedrze Filoz. na Wydziale Teol. we Fryburgu Br., 1960 został powołany na Katedrę Filozofii w Monachium; od 1945 był członkiem Stowarzyszenia → Görresa (kierownik sekcji filoz. i redaktor „Philosophisches Jahrbuch”).

Opublikował m.in.: *Über Grundbegriffe philosophischer Wertlehre. Logische Studien über Wertbewusstsein und Wertgegenständlichkeit* (Fr 1932), *Sein und Geist. Systematische Untersuchungen über Grundproblem und Aufbau mittelalterlicher Ontologie* (T 1940; uzupełniona wersja rozprawy habilitacyjnej *Realität und Rationalität, Existenzphilosophie. Von der Metaphysik zur Metahistorik* (Hei 1949, Fr 1986⁴), *Symbolos. Versuch einer genetisch-objektiven Selbstdarstellung und Ortsbestimmung* (Mn 1967), *Erfahrung und Geschichte. Grundzüge einer Philosophie der Freiheit als transzendente Erfahrung* (Fr 1971), *Philosophische Anthropologie* (Fr 1974), *Sinn-Deutungen der Geschichte. Drei philosophische Betrachtungen zur Situation* (Z 1976).

M. zajął się ontologią Tomasza z Akwinu w kontekście powtórnego odkrycia zagadnień ontol. przez E. Husserla i Heideggera, co wzmogło krytykę też neokantyzmu, zwł. w postaci przedkładanej przez W. Windelbanda i H. Rickerta, w której pojęcie obiektywnej ważności (*der Geltung*) stawiano przed pojęciem bytu; opowiedział się za pierwszeństwem ontologii, krytykując poglądy F. Brentana i A. Meinonga na temat aktów świadomości i treści psych.; wg M. pojęcie bytu jest metafiz. w tym sensie, iż obejmuje wszystko, co jest przedmiotem abstrakcyjnym, idealnym lub empirycznym, niezależnie od determinacji czasowych (akcentowanych przez Heideggera); M. wykorzystywał ontologię Tomasza do rozwoju teorii poznania wolnej od wątków neokantowskich – jej przewodnim motywem jest rehabilitacja ontologii metafiz.; pojęcie ducha zastąpił pojęciami wolności i dziejów; rozwinął teorię dziejowego sensu bytu – metahistoryki (Metahistorik); podzielał przekonanie Heideggera o tym, że roszczenia ontol. (zawarte w tradycyjnej metafizyce) nie mogą być uniwersalne i absolutne, gdyż rozumienie tego, co nazywa się bytem, jest uwarunkowane historycznie; pierwszą cechą metahistoryki jest zatem to, że zaleca ona ontologię pluralistyczną; nowa świadomość dziejowa pozwala przekonać się, iż w strukturach obrazów świata i kultur nie ma składników absolutnych i z nazwą prawdy absolutnej nie można wiązać żadnego sensu (druga

cecha metahistoryki); M. gł. wątkiem swojej metahistoryki uczynił pogląd Heideggera o względności prawdy, który staje się zrozumiały na tle przeświadczenia, że aby jakieś zdanie można było przyjąć (jako prawdziwe) lub odrzucić, konieczna jest podstawa dopuszczająca wybór – tę podstawę nazwał wolnością (nie jest ona właściwością człowieka, lecz determinuje byt); wg M. wolność jako konieczny warunek istnienia człowieka i rzeczy otwiera nowy wymiar sensu egzystencji; nie ma konieczności powoływania się na abstrakcyjne nakazy i zakazy jakiejś etyki, należy szukać zobowiązań ważnych tu i teraz, ponieważ sens nadawany naszemu życiu jest konkretny, przejawia się w mówieniu i działaniu, w kontaktach z in. ludźmi, zwierzętami i rzeczami; metahistoryka M. zwraca się przeciw roszczeniom ewolucjonistycznego i biol. obrazu człowieka, funkcjonalnemu ujmowaniu społeczeństwa i materialistycznemu podejściu do polit. działań.

R.E. Ruiz-Pesce, *Metaphysik als Metahistorik, oder, Hermeneutik des unreinen Denkens. Die Philosophie Max M.*, Fr 1987; K.U. Socha, *Person-sein. Freiheit und Geschichtlichkeit als Grundkonstanten des Menschen im Denken von Max M.* (1906-1994), F 1999; K. Wolsza, *Maxa M. koncepcja doświadczenia transzendentnego*, SPCh 35(1999) z. 2, 51-64; V. Fabricius, *Von der Metaphysik zur Metahistorik. Freiheit als Geschichte nach Max M.*, Fr 2004.

Józef Herbut

MÜLLER OTFRIED KS., ur. 24 I 1907 w Poznaniu, zm. 24 IV 1986 w Erfurcie, kat. teolog.

Po ukończeniu studiów filoz.-teol. we Wrocławiu i Innsbrucku, 1931 przyjął święcenia kapł. we Wrocławiu; nast. był wikariuszem m.in. we Wrocławiu; 1935 został sekretarzem kard. A. Bertrama; po powrocie 1938 z rocznych studiów teol. na Gregorianum, uzyskał stopień doktora teologii na UW r na podstawie pracy *Die Rechtsverigungslehre nominalistischer Reformationsgegner Bartolomäus Arnoldi von Usingen O.E.S.A. und Kaspar Schatzgeyer O.F.M. über Erbsünde, erste Rechtfertigung und Taufe* (Br 1940); odmowa przynależności do NS-Dozentenbund uniemożliwiła mu przeprowadzenie habilitacji; pracował w duszpasterstwie oraz jako administrator i prefekt w abpim konwiktie dla chłopców w Gliwicach, od 1941 jako prob. w Świebodzinie; po zajęciu miasta przez wojska sowieckie 1945 został aresztowany, a po zwolnieniu powrócił do Berlina, a nast. Magdeburga, gdzie od 1946 pracował jako asesor w abpim urzędzie dla odbudowy duszpasterstwa wysiedlonych oraz angażował się w prace na rzecz kursów dla pomocniczych duszpasterskich (Seelsorgehelferinnen Seminar); 1950 został wykładowcą dogmatyki w Philosophisch-Theologische Hochschule w Königstein, a 1952 prof. teologii fundamentalnej i dogmatyki w Philosophisch-Theologische Hochschule we Freisingu (jego następcą był J. Ratzinger); 1954, 1958-59 i 1965-66 pełnił funkcję rektora Philosophisch-Theologisches Studium w Erfurcie, objął także katedrę dogmatyki (do 1973); 1962-74 kierował studium filoz.-teol. dla kobiet (Edith-Stein-Seminar), a także uczestniczył w pracach Soboru Wat. II; 1973-75 brał czynny udział w synodzie Kościoła w Niemieckiej Republice Demokr., a po przejściu na emeryturę wykładał teologię i prowadził rekolekcje.

M. wydał *Vaticanum secundum* (I-IV, L 1963-73; z W. Beckerem i J. Guldenem) zawierający dokumenty Soboru Wat. II i komentarz, opublikował także: *Die theologische Bedeutung der Marienweihe* (L 1958), *Der christliche Sonntag. Vorträge* (L 1960), *Die Theologie nach der ersten Konzilsperiode (w: Vaticanum secundum, L 1963, I 448-456)*, *Die «ratio» in der Theologie* (Theologisches Jahrbuch 5(1962) 236-259), *Die Verpflichtung des Katholiken zur ökumenischen Arbeit. Eine Einführung in das Ökumenismus – Dekret des Vaticanum secundum* (tamże 12(1969) 348-364), *Zur Krise in heutigen Selbstverständnis des katholischen Priesters* (tamże 13(1970) 309-335), *Persönliche Heiligkeit nach dem Zweitem Vatikanischen Konzil (w: Dienst der Vermittlung. Festschrift zum 25-jährigen Bestehen des philosophisch-theologischen Studiums im Priesterseminar Erfurt, L 1977, 445-476)*.